

RINOVEA 2014 * L° 69

Li Rantoele

Gazete di prôze nén racontece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal "RANTOELE", soce nén recwârlante (a.s.b.l.)



avou l' aspalaedje del Kiminâlté Walonreye-Brussele et TP

THOMAS PIRON



Avou ç' limero ci del gazete, vouss wadjî k' endè va co awè onk o deus a rclamer pol coviete ?

Mwaise sicrijheu : Lucyin Mahin - Dessins : Djozé

Eplaideu responsåve : Pire Otjacques

19, rûe d' la Hète, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt : 6840-Neufchâteau

Pris : 3 uros å limero ; abounmint po èn an : 12 uros (20 po l' etrindjir)

å conte 068-2204305-07 (IBAN BE74 0682 2043 0507)

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [*mécoupure*] do shuvion [*suite de mots*] « l'arantoele » (l' araegneye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Årdene, la k' i s' prononce *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantouye, rantoûle, rantwèle, rantwâye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî metowe so pîs e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « [Li_Rantoele_\(soce\)](#) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidê å pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (*orthographe wallonne unifiée*). Mins on pout wârdê des bokets e Feller, si li scrijheu(se) nos l' dimande.

Sacwants tecses sicrîts e-n on walon coinrece [*régiolecte*] et riscrîts e rfondou cial ont stou eplaidîs, come li scrijheu(se) les a-st ortografî, sol waibe « li walon d' emon nozôtes » : <http://walon.cultureforum.net/>

Croejhete

Dins nosse gazete, nos shuvans les rôles classikes do walon po l' acoidr do viebe dins l' frâzlete rahoucrece (todi al troejhinme djin).

En wallon, le verbe d' une proposition relative est toujours à la troisième personne (il NE s'accorde donc PAS en personne avec le sujet).

C' est mi k' est mwaisse (NÉN : c' est mi ki * "so" mwaisse); c' est nozôtes k' **a** (ou k' **ont**) l' pus di ponts (NÉN : c' est nozôtes k' * **avans** l' pus di ponts); c' est mi ki **s' trompe** (NÉN : c' est mi ki * **m' trompe**). C' est vos ki l' **dit** (NÉN : ...c' est vos ki l' * **dijhoz**).

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele polèt esse riprins tot marcant bèn l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Rantoele » peuvent être repris en citant la source.



Et n' rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement **ch** et **jh** se prononce **j** (les 2 se prononcent **h** a Liège); **ea** se prononce **ia** ou **ê** (fr. eau); **én** se prononce généralement **in** (**én** ou **é** a Charleroi); **ae** se prononce généralement **a** (**è** à Liège, **â** à Charleroi dans le suffixe -âdje), **oe** se prononce généralement **wè** (**eû** à Liège, mais aussi **è, û, ë, wa, ou, wé**, etc.), **sch** se prononce **sk** ou **ch** (mais **h** à Liège); **oi** se prononce **wa** à Namur, **wè** à Liège, **ôn** à Charleroi et **ou** à Nivelles, **â** se prononce **au** à Namur, **â** en Haute-Ardenne, et variablement **au, â, ou a** à Charleroi; **ô** se prononce nasalisé en Ardenne et à l'Est du Brabant (presque **on**), et **ou** à Nivelles; **sh** se prononce **ss** à l'Est et **ch** à l'Ouest; **oen** se prononce souvent **on** à l'Est et **win** à l'Ouest.

*Les linguistes appellent ces lettres des **diasystèmes** ou **archigraphèmes**. E walon, on dit **betchfessîs scrijhas**, (do viebe « betchfessî », placer tête-bêche).*

*En wallon unifié, tous les E internes se prononcent **è** : remantchî = **rèmantchî**; soce nén **rècwârlante**. La lettre **é** ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : **ceréjhe, tuzé, lére**. Mais pas si elle provient d'un calque du français : **prezinter, republike (lire è)**.*

Responsâvisté

Les scrijheus sont responsâves di çou k' i scrijhnut.

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

« **Scrîts e walon da André Henin** » tos les scrijhaedjes e walon d' onk des pus rlomés oteurs del Basse Årdene (Han-so-Lesse), k' a bèn dvou rfonde si walon avou l' ci d' Djiblou, la k' il a stî dweyén des razanêyes. L' ortografeye a stî raspepeye pa Bernard Louis. Às Relîs u al livreye « **À vî cwårtî** », 30, rowe del Croes a Nameur; emilez a : adrienne.goffin@skynet.be.

« **Li walon avâ les voyes** », ramexhnêye des biyets d' oumeur da Pâ-Hinri Thomsin, eplaidêye pàs Noer Dessén, a Lidje. Emilez a : noirdessin@skynet.be.

« **Colas Bosret et l' flûte a l' agnon** », plaijhant racontaedje istorike, sicrîts pa Joëlle Spierkel et k' on rçût po rén. Emilez a : joelle.spierkel@province.namur.be ou creeasbl@skynet.be.

« **Les comeres del cou** », die-rinne ramexhnêye di noveles da Mile Djijârd. Sicrijhoz a l' oteur, 321, rowe Sint Lorint a Lidje. Mottoit end a-t i mon Adriyinne a Nameur (loukîz âdzeu).



Bates

Bate di powezeye di 15 tecses (e walon ou e picârd) ki n' polèt nén aveur sitî eplaidîs divant l' 31 di decimbe 2011.

Les ouves divèt esse rintrêyes (5 egzimilaires tot scrijhant bèn s' no et si adresse) divant l' 15 di may 2014 amon : Augustin Beelaert, rue Abel 22, 7140 Marlanwé.

Meye cénk cints uros pol prumî (ire). Avou on deujhinme pris di 750 pris, li ci do djuri.

Grand Pris del tchanson e walon

Li 2 d' djun a l' RTB Lidje, avou 10 relîs, des vîs et des noveas. Racsegnes por vos esse priyî : www.rtb.be/wallonsnous a pârî do moes d' avri.

Eternâcionâ / Mancîs lingaedjes

Voyaedje el Burtaegne burtonante

C' est dins ene oto Dacia (clignete à pus rounin des waloneus) ki troes Rantoeûs, Djôr Sfasie, Pablo Sarachaga et mi, ns avans cwité l' Waloneye on bea semdi po on court wekene al discoviete del Burtaegne burton-câzante.



C' est après awè atôtchî l' eplaideu Yorann Embaner (dijhoz «Yoran.n'», «embaner» volant dire «eplaideu») ki nos avans stî priyîs a vini viziter li fôre do live burton a Caraize (Carhaix), e plin mitan del Basse Burtagne.

Li Basse Burtagne, c' est l' mitan del Burtagne, li cene metowe à Coûtchant, ewou çk' on câze enute li burton, on lingaedje celtike fré do lingaedje walès. Elle est fwaite - al grosse môrbleus - des depârtumints del Coisse d' Armôr, do Finistere et do Morbihan. On lome les deus pârteyes Hôte et Basse-Burtagne paski, dins l' tins, on meut l' mape avou l' Coûtchant al valêye.

El Hôte Burtagne, pus à Levant, on câze li galo, on lingaedje d' oyi. Mins ci lingaedje la a vnou pitchote a midjote al plaeece do burton k' a stî, do tins del dislaxheye dutcheye del Burtagne, li lingaedje di tot l' payis, di Nantes disk' a Bresse.

Ene sibarante fôre

Après ene dijhinne d' eures di voye, nos arivans Bén târd a l' Otel del Cale di Beg Meil, on vyaedje di Fwenant (Fouesnant). Nos nos loucans lâdje, à matén, e ptit poirt di Beg Meil, divant on payzaedje di mer ki cove ene timpesse. Mins il est ddja tins d' endaler a Caraize po discovri l' fameuse fôre !

Vos ns la ene eure pus târd divant l' espâce « Glenmor ». Nos rintrans et nos discovrans, sbarés, ene cintinne di standes avou des meyes di lives, câzu tertos e burton : des noveles et romans po grandès djins, des bindes d' imâdjes come « *Boulig & Billig* » (Boule & Bill), Spirou ou minme « *Ar C'hazh* » (Li Tchet), ene banslêye di ptits lives po ls

efants avou, emey zels tote li ramexhnêye des « *Arzhig Du Arzhig Du* » (Pitit Brun Oûsse).



Mins les Burtons ni s' arestêyut nén la. Grâce a l' avinteure di TV Breizh (k' a dispoy tourné a cou d' poyon, vos n' avoz k' a rwaîtî ç' tchinne la so vosse VOOcorder ou vosse B-Box po comprinde),



des dijhinnes di fouytions TV ont stî ratournés e Burton. Emey zeles, Columbo, tot e burton.

Mins li produccion burtone n' est nén limitêye às ratournaedjes d' ouves sicrites dins des ôtes lingaedjes. Des dijhinnes d' eplaideus rexhnut des lives oridjinâs e burton po totes les âdjes et tos les gosses. Vos trovroz did tot : des lives so l' istwere, des belès letes, des alboms di ledjindes, des lives po-z aprinde li lingaedje (« Mes 100 prumîs mots d' burton po câzer às efants », evnd...), des plakes CD-rom po-z amidrer

s' compurdaedje a l' oyance, des motîs burton eviè ds ôtes lingaedjes come l' inglès ou l' catalan, ene gazete ki rexhe totes les samwinnes et minme des ovraedjes syintifikes...

Cwè çki permete tot çoula, dabôrd kel Burtagne n' est nén mwaisse di s' tuzance ? Aprume, li Redjon Burtagne aspale [subsidie] l' eplaideedje des lives et d' productions couturales e burton disca 50

âcint des costindjes. Ça fwait ki des dijh et des dijh d' eplaideus ont skepyî emey li payis burton. Ces eplaideus la n' fwaînut pont d' cwârs avou leus ovraedjes mins rinternet dins leus costindjes tot rexhant des dijhinnes di tites tos les ans.

Ene deujhinme râjhon, c' est l' eployaedje câzu tot costé do peurunvan, li rfondou burton. Li peurunvan

(« totafwait rfondou » e burton), c' est ene ortografeye normâlijheye do burton, k' est lijhâve pa tos les burtons del Basse Burtagne. Ene miete come pol rfondou walon, les Burtons ont metou so pî ene ortografeye comene po les cwate grands pârlers burtons, sins rfonde li câzaedje et les accints.

Insi, li Burtagne, ouy, c' est ene miete li contrâve del Waloneye : dipus d' nonante âcint des scrijhaedjes si fwaînut e rfondou et ene tote pitite pârteye e scrijhaedjes al viye môde.

Des interessantès rescontes

Nos avans yeu l' plaijhi d' rescontrer, di nosse voyaedje, li soce Preder ki ratoûne et eplaide des ovraedjes sincieus e burton : motî d' medcene, d' éndjoleye, di sicanalijhe, di tchimeye et minme... li Manifeste do Pârti Comunisse ! Ces djins la boutnut dispoys des anêyes po fé askepyî des noumots ki seront motoit li burton modiene did dimwin.

Yorann, l' eplaideu del mājhone Yorann Embaner, nos a ascoyî dins s' nozêye pitite mājhone à mitan des paxhis et ns câzer di ses pordjets, di s'-t esperyince e l' Burtagne, et e l' Waloneye, eto. Il a stî sbaré di vey come, i

gn a sacwantès anêyes did ci, on lyi aveut rfuzé l' aspalaedje al Cominâlté francesse po s' Gaston a câze k' il esteut scrît e rfondou. On lyi aveut respondu kel Waloneye n' a nén dandjî d' ene « coyiné » po les walons comuniker inte di zels ca on-z aveut dedja l' francès. Et l' rifondou walon pôreut esse on dandjî pol lingaedje da Moliere ! Rén k' ça, vos !

Divant d' endaler avou des imådjes et sortot des sons plin l' tiesse, nos avans vizité Mikael Bodlore-Penlaez del waibe www.eurominority.org, fén conoxheu des ptits lingaedjes et des nâcions sins payis e-n Urope. Nosse soçon Djôr Sfasie ni s' a sepu espaitchî di câzer des

eures et des razeures di lingaedjes rovîs des ptits peupes des Balcans ki lu et nostome estént kécfeye les seus a conoxhe di tote li Burtagne.

Evoye, après seulmint troes djoûs, nos dvans eraler e nosse Waloneye. Dins l' oto, nos câzans di tot çki nos avans veyou, di l' enerdjeye ki les Burtons metnut a disfinde leu lingaedje sins ratinde ki les povwers publiks l' aspalnuxhe. Ca si l' Redjon et les depârtumints sotegnnt l' burton enute, c' est paski li mouvment burton a fwait l' ovraedje la ddja des dijh d' anêyes did ci.

Djan Cayron, li 29 di djanvî 2014

Plakes di voyes e burton

C' est surmint grâce às plakes di voye bilinwes francès-burton kel lingaedje burton est l' pus veyâve pol voyaedje. Po-z î ariver, les activisses burtons ont dvou fé del gueriya des paneas, ene miète come nos vijhéns flaminds fwaiynut ezès comenes di l' anea d' Brussele. Dins les anêyes nonante, les burtoneus ont ataké a tchabârer so les plakes e francès et scrire « E burton, s' i vs plait ! ». Sacwants ont dvou passer padvant les tribunâs et esse codânés a payî li rcaedje des plakes.



Pitchote a midjote, les politikîs ont ataké a tuzer et disfinde li lingaedje burton. Li depârtumint des Coisses d' Ârmor fourit l' prumire otorité a mete des plakes e deus lingaedjes. Dispoys, tos les depârtumints s' î ont metou, li redjon eto. I dmeure co sacwantès comenes come Fwenant ki rfuznut co di mete les nos d' plaee e burton so les voyes et rows banâves. I gn a waire, des burtonants ont co stî ametous à tribunâ po-z î awè colé des plake-tot-seus « E burton ! ».

Cinema

Li royinne del nivaye

Po dire li veur, si mwaisse tite, e-n inglès, c' est « Edjalé ».

C' est on fime d' imådjes k' a vudî e 2013 des studios Walt Disney. Li spoûle [*trame*], c' est l' cene d' on floriconte da Andersen do minme no kel tite e francès (li rinne des nives). Mins les Disneyîs n' ont nén stî a ene barbôjhe près po rfé ene novele avirete [*aventure*], foirt lon erî do floriconte da Andersen.

Li princesse Elza d' Arendel a li sbarant povwer di fé candjî e glaee tot çou k' elle aduze. C' est po çoula k' elle a stî aclevêye reclôse, pâr erî di s' sour Anna, po nel nén touwer pa edjalaedje.

Mins leus parints morèt dins on

voyaedje e batea. Elza va don esse coronêye royinne. Ele saye di n' nén mostrer si drole di povwer, tot metant des wants. Mins pol siermint, ele doet rsaetchî s' want. Estant so des tchôdès braijhes, tot çou k' ele djond adon edjale d' on plin côp.

Po n' nén distrure li rweyâme di s' pa, elle eskiftêye evoye eviè l' Pôle Nôr, la k' ele si va ahiver on nouzome et belissîme palâ d' glaee.

Mins elle a leyî li rweyâme edjalé. Les barons volnut touwer si djonne sour, Anna, k' a prins s' plaee. Cisse-ciale endè va po sayî di dismacraler s' sour.



Di hintche a droete : Elza, Cristofe, Olaf (li boulome di nive), Esven (li gade do Pere Noyé ki câze), Anna, et Iyasse, on prince etrindjir ki vout profiter del paskeye po prinde tour-siveuzmint l' povwer

Tote seule dins l' ivier, ki va-t ele divni ? Lacobén k' ele rescontere on moenneu d' renes, Cristofe, ki l' acpagnâtêyrè tot l' restant do voyaedje.

Gueres et armêyes

Tins d' sôdâr come djeniake

Sicrijhans l' istwere d' on djonne djeniake [soldat du Génie] k' a mâ tourné. Nén on djeniake di l' active, neni. Onk k' on loméve dinltins « milicyin ».



Li Djenî, vos voeyoz bén... L'c' est les sôdârs ki fwaiynut les ponts, k' è vont des côps padzo les murayes po miner ene citadele. C' est les cis ki vont ossu avou leus bateas po-z aidî les djins cwand Mouze vént foû di s' lét.

Scolaedje a Va-st-î-frote

Djonne mwaisse di tchimeye, djonne maryî, après troes djoûs à Ptit Tcheste a moes d' fevrî, nost ome a stî convoqué às prumîs djoûs d' awousse 68 al sicole do Djenî po-z aprinde esse sôdâr eyet moenner ene seccion di descontamineus.

Li scole esteut sol boird di Mouze avou, djondant, ene bele iye [île] « Va-st-î-frote ». Gn av eto on zonigne d' egzercices so Sârt-Hulet, li long dol schavêye do trén Ostinde-Brindisi, nén lon d' Dâve.

Dins ene sicole dâ Djenî, i fât des cayets a mostrer dins ses sâles d' espôzucion, et des usteyes po les sôdârs aprinde a lzès monter et dismonter. Li buldozer, li growe [grue], li tank-pont, li pont so barketes, c' esteut do gros materiel po fé brâmint d' l' ovraedje, eyet po les milicyins aprinde dissu. Ki : i polént rwaitî, mins rén d' ôte. Po l' vray ovraedje, c' esteut des egadjîs avou d' l' apriyesse [militaires de carrière expérimentés].

Ladvins, gn av des ancins rivnous del Corêye, todi bén binâjhes avou leus décorâcions et leu grâde. Mins i gn av ossu ki rivnênt do Congo avou l' tite d' assistant technique. I s' avént batou disconte les Moulelisses et poizer des ptitès menes al mierdjin [mines anti-personnelles]. Zels, çou k' il avént a mostrer

n' esteut waire ragostant.

Ossu disgostantes : totes les fotos avou les mizeres des victimes d' Irochima-Nagasaki. Et les cenes des sayaedjes di gâz nier-epweznants so des mâlureus fwaites prijhîs pàs Amerikins.

Totes ces laidistés la fihént tuzer at racatuzer nosse djonne milicyin.

Il î a co aprindou çou k' c' esteut k' ene vraye batreye avou l' bombe atomike. Adon, sorlon les vints, li hôteur dizeu l' mer et l' pouxhance di l' esplôzion, kimint carculer li nombe di moirts et li nombe di mâjhons, di fabrikes et d' rôlants éndjins [véhicules] distrûts. Après çoula, classer les zônes radioactives.

Âres tchimikes et biyolo-djikes

Mins gn av nén ki l' bombe A ou H. Gn av co tos les touwants gâz : iperite, sarin, taboun. Eyet tos ls ôtes produits del guere biyolo-djike : virûsses des noerès plokés [varirole], spôres do tcherbon [anthrax].

I lyi a falou s' rinde conte, a nost ome, k' il aprindeut a fé l' guere, cwè. Nén li guere do bea vî timp. Neni : li guere d' asteure avou tot l' mwais bastrinke.

Cobén : on-z apurdeut ossu a descontaminer les coujhenes on côp l' an, timp ki les sôdârs estént evoye. I faleut tot bén reclôre po ene eure del vesprêye, Adon, on metteut l' djenerateur di moudreus gâz e-n alaedje. Timp del nute, li gâz ovrêye, et al pikete do djoû, on aléve ramasser totes les noerès biesses mousseyes dizo les ârmweres. I gn av des banslêyes. Eyet tot esteut bén rnetyî, bén prôpe, pol

l' londi a nonne, cwand les sôdârs vinênt al gamele.

Discontaminaedje

Les egzercices di descontaminaedje, c' esteut co pus mâlâjhey. I s' faleut moussi avou des scafandes esprès. Gn av des pititès plakes avou kékès gotes des mwais gâz di pindowes dins les camions et les foultraks. Il esteut kession d' bén waitî a lu. Li sarin, metans, kékès gotes so vosse mashale ey adon, vos tronnez les balzins, divni tot berzinke et leyî la vos hozetes [passer l'arme à gauche].

On dispindeut les plakes, on ls arozève avou di l' aiwe hapêye e Mouze. On lzès reschandixheut [réchauffer] a foite pression, k' ele divnênt câzu bolantes. Adon, les ricmaxhî avou do dzoclorite, li descontaminant. Eyet, après l' ovraedje, les moenner à laboratwere militaire di Vilvôr.

Des sôdârs-ârtisses [vétérinaires] les plakênt sol vinte bén raezé des pitits pourceas d' montaegne [cobayes], elaxhîs des cwate pates so des plantches. S' i dmoreve do nier-epweznant gâz sol plake, les povès biesses crevént tot tronnant.

End a-t i veyou, nosse milicyin, di ces inocinnès biesses la si ctaper insi divant d' crever podbon.

Eyet lu tuzer ki ça pôreut bén esse des efants, des omes, des comeres...

Neni, ci n' esteut nén on mestî por lu !

Après s' prumî terme, il a fwait peter ses talons et lzî dire « adîe », po divni obdjecteur, et li dmorer.

Djâke Dupuis, li 7 di fevrî
2014



Spôrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (30)

Les djeus d' ivier di Sotchi

Brrrrrr ! cwè çk' i doet fé froed làvâ !

Insi dvizéve no Ptit Louwis tot e rwaitant les direks dins l' boesse às imådjes.



Vos l' savoz, l' ome voet voltî tos les spôrts, mins rén k' a vir el nive eyet l' glaece, ça lyi dnéve el tchâ d' poye.

Eyet portant, i n' fijheut nén pus froed k' amon nozôtes. Co moens ! Mins vos cono-xhoz l' apôte, cwand il a ene sacwè dins l' tiesse i n' l' a nén ôte pàrt.



Sotchi, e l' Rûsseye

Ça, c' est ene tchuze k' a Bén stî kritikéye. Pocwè diâle organijhî les 22inmes djeus d' ivier làvâ ? Surmint ene kession di ptits liârd.

Cwand vos voeyoz ki l' afwaire a costé 37 miyârd d' uros po sôtî d' tere ou Bén po-z arindjî à totâ ût waibes wou çki les sportifs ès dalént bate po cachî d' awè ene medaye.

Ptit Louwis les conixheut par keur. Bén seur, cwénze djoûs à long, i n' aveut fwait ki waitî les djeus dins l' boesse às imådjes.

Il vos âreut plou dner les chifes come cwè on aveut basti 77 ponts et doze tunnels dins l' montaegne, mins eto vos dvizer des deus edroets wou çki les djeus olimpikes ès fijhént.

E prumî, do costé des tienes, on trovéve « Rossa Xhoutor » po li ski alpin eyet li snôbôr et « el Sanki » po tos les spôrts di ride. Rola, c' est on vray sierpint di glaece po les coûsses di scleyons [luges], pa egzimpe.

I gn a eto «Lâra » po li ski d' fond. El dierin, « Rouski Gorki », k' a siervou po les sâteus, ça rshonnreut purade a des montaegnes rûsses.

Adon, i gn a l' ôte pârteye, do costé del mer, avou l' Palâ des glaece lomé « Bolchoy », on stâde futurisse ki sierva pol hokè. On pô pus lon, « l' Isber » [Iceberg], pol patinaedje ârtistike. Po l' patinaedje di vitesse, c' est èn ôte bastimint, del cogne d' on lonrond [une ovale]. Eyet l' dierin, c' est l' estâde olimpique lomé « Ficht », avou 40.000 plaeces, k' a djuste siervou po les ceremoneyes d' adrovaedje et d' cloyaedje. Mins i sievré co après po des pârteyes di fotbale, al Cope do Monde 2018 organijheye pa l' Rûsseye.



Criticaedjes

A ! ces 22inmes djeus d' ivier la di Sotchi, cwè çk' on ls a kritiké !

Les mwaissès râjhons, ebén c' est ki les Poutine, Medvedev et copagneye èn voeynut nén voltî les gais et les lesbyennes. I lzî fwaiynut minme el tchesse. Eto, on aveut anoncî ki les Djeus serént vetes sins trop di manni-xhance [pollution]. Ti pâles ! I gn a dmore des tones di mannestés âtou del veye. Mî, l' aiwe d' avâr la, lomêye li Mzimta, a stî foirt polouwêye pa les trigus des travos. Pire eto, on a monté des hôts

meurs âtoû des distchedjes, eyet mete des beas desséns dissu po catchî les mizeres.



Al copete do martchî, mes omes ont tapé des meyes di djins a l' ouxh di leu mâjhon po ls abate et basti les stâdes. Li ci ki cache di dvizer d' çoula ès fwait muzler come do tins di Staline.

Èn ôte traeyin làvâ, c' esteut l' sâvrité des sportifs. Tertos sait k' i gn a des terorisces do costé do Cocâze. Rola, on trove des islamisses ki fwaiynut des atakes cami-câzes. Mâgré ki l' payis est, paretreut i, âjhey a sorwoeyî, gn aveut - tinoz vos Bén - 37000 policîs às alintoûs, avou co ene awaitance did dins l' air pa tévéspoutnik. Il avént eto rastrindou l' nombe di bateas dins l' Noere Mer. Faleut minme on paspôrt di sopoirter po bodjî d' ene plaeece a l' ôte.

Mins est çk' on pout co lomer çoula des djeus, cwand on passe des télès limites !

Ptit Louwis, lu, i n' a rtinou ki les espwets des sportifs !

Jean Goffart, li 17 di fevrî 2014



Ecoldjeye : manaedjmint des rmouyes [pelouses]

Françwès, li Bon Diu et les rmouyes

Vola on ptit câzaedje ki s' a passé ciste anêye ci inte li Bon Diu et Françwès d' Assijhe. Dj' esteu padrî l' ouxh do Paradis, et dj' a tot oyou !



- Françwès, vos ki cnoxhe tant et tant sol nateure, les bwès, les cortis, èm pôrîz dire çou ki s' passe vaila el Waloneye, avou les pixhelét, les viyioletes, les tcherdons ? Et totes des ôtès belès fleurs ki dj' aveu semé avâr la do tins do vî Hinri - sarpinse a les djins. Dj' elzî aveu fwait on corti, tot çou k' i gn a d' mia, sins rén a-z î fé. Totes ces plantes la vegnut dins tolminme kéne tere. Elle adurnut l' setchresse; ele si rsemnut d' zeles-minmes. Ele sintnut télmint bon k' elle assaetchnut les pâwions, les moxhes al lâme, et totes sôres di moxhons ki tchantnut disk' a s' mete djus d' alinne. L' ôte djoû ki dj' a ristî fé on toû el Waloneye, dji pinséve vey des beas paxhis avou des fleurs di totes les couleurs. Et vola k' dji n' voe ki des vetes bokets d' yebe, et tertos di scwere.

- I gn a des novelès djins ki s' ont vnou setler dins l' payis, Seigneur. On les lome les Bruslotîs. Il ont comincî pa dire ki vos fleurs, c' esteut des mâlès yebe, et il ont fwait tot po s' è mete cwite, et mete do waezon el plaee.

- Do waezon ! Mins ça n' rishonne a rén. I gn a k' ene couleur, et les pâwions, les moxhes al lâme et les moxhons n' inmut nén ça. Et avou ça, s' i fwait trop tchôd ou trop froed, l' yebe del rimouye va crever. Ces djins la ki vos lomez les Bruslotîs, i cachnut après des traecasreyes po rén.

- Taiss k' oyi, Seigneur. I dispin-snut brâmint des liârdes et des foices po fé crexhe li waezon et l' fé divni vete. Âs prumîs beas djoûs, i cminçnut pa mete des ecrâxhes [engrais] tchimikes dissu, et spritchoûler avou des antiyebes, po fé crever totes les ôtès plantes.

- Li plouve et l' solea des prumîs

beas djoûs doevnut bénrade fé crexhe l' yebe. I doevnut esse binâjhes.

- I shonnreut Bén k' non, Seigneur. A poenne ki l' waezon kimince-t i a crexhe k' i l' côpnut. Afeye, deus côps l' samwinne. Et câzumint tertos, i ramexhnèt l' yebe pol mete dins des saetchs.

- I soyèt l' waezon po mete dins des saetchs !? Po k' fé ? Pol rivinde et-z awè des cwârs ?

- Bén nonna, Seigneur. C' est tot l' contrâve. I paynut co po k' on l' vegne cweri et moenner evoye



Et si sint Françwès âreut yeu câzé di ciste éndjin la, pont d' dotance, li Bon Diu touméve roed moirt.

dins çou k' i lomnut on park âs ralouwaedjes ou park âs conteneus.

- La, i m' shonne k' i gn a ene sacwè ki dji n' comprin nén. Vos djhoz k' il ecrâxhnut leus rmouyes po fé crexhe li waezon pus radmint, et cwand ça pouÛsse Bén, i l' côpnut, el mete divins des saetchs, et payî po s' è fé cwite !

- Oyi, Seigneur, c' est insi.

- Adon, i doevnut esse binâjhes cwand l' esté est la, et k' i n' ploût waire. Li waezon va crexhe pus douÛmint. Zels, i n' vont pus piede leu tins a tonde li rmouye, et furler des cwârs po tcheryî l' yebe evoye.

- Vos n' mi croeroz nén, Seigneur, mins cwand ça crexhe moens

rade, i sôrtixhnut l' tuyo d' arozaedje po raiwer l' waezon. Adon, i polnut continouwer a côper l' yebe po mete dins des saetchs.

- Mins ça n' rishonne a rén, çoula. (...) Pa tchance, dj' aveu metou sacwants âbes ossu. Des âbes, ça dene des foyes di totes les couleurs, di l' ombe, et del fristé e l' esté. Cwand les foyes toumnut a l' erî-sâjhon, ça va fé come ene coviete ki va wârder l' tere et les raecenes â tchôd por zels passer l' ivier sans rujhe. Après, ça dvénrè li meyeute des ansenes po les âbes rifé des novelès foyes po l' anêye d' après. Dj' a tolminme tuzé a tot.

- Vaici, vos frîz mia di vs ashire, Seigneur. Les Bruslotîs ont co trové èn ôte cayet. I ramexhnèt les foyes ki toumnut, et les mete divins des saetchs, avou. Adonpwis, co payî po k' on les vegne epoirter.

- Ci n' est nén diâle possible, ki to m' fwais si mâ dire ! Adon, kimint fwaiynut i po refâdler les raecenes des âbes et des bouxhnisses po l' ivier po ki l' tere ni soeye nén trop froede et nén trop setche ?

- Cwand tos les saetchs di foyes sont-st evoye, i vont atchter ene sacwè k' i lomnut do payisse, k' i metnut â pî des âbes et des bouxhnisses e l' plaee des foyes.

- Abén ! Et wice vont i cweri ciste « afwaire » la, ci « payisse » la ?

- Seigneur, vos n' mi croeroz nén. Il abatnut des âbes, et i fwaiynut des ptits schetons avou !

Li Bon Diu a toumé la, et i n' s' a nén co rmetou.

Tecse touÛnrece trové pa Djene di Rotchfoirt ; ratournaedje e walon : Willy Marchal.

L' après-veye provêye biyolodjicmint ?

Lu mwèrt, k' ènnè savans-dj' ?

Â d' fêt du l' mwèrt, i-gn-a treûs sôres du djins : gn-a d' cès ki tchantèt k' po-drî l' vèye, ça continowe èt k'on-z-èst turtos moutwè bons po l' paradis ou bin l'infièr, dès-ôtes ki rèspondèt k'i-n-a pus rin èt k' tot s'arête po d' bon come s'on dustindève lu l'oumîre.



Èt i-gn-a d's-ôtes ki Erak'machèt tot l' monde tot d'hant ku d' tote manière, on 'nnè sèt rin. Cès dièrins, tot s' pinsant sûr'mint pus sûtis ca 'l ont moutwè studiye d'vins lès grandès scoles, su duhèt « agnostikes ». C'è-st-on bê mot k'on-z-aprind d'vins lès gros lîves, là k'on nos-ak'sègne sins ratna k'i fât èsse racionalisse, réfûzer çou k'i n'a nin stou prové, èt n' dire âmèn' k'âs mètôdes siyintifikes.

Bin i fâreût k'on rastrind'reût on pô avou ciste idé là, ca ç' n'èst nin l' vrèy k'on n' sèt nin ! Bin sovint, lès cis ki d'hèt çoulà, c'èst pace k'i n' cwèrèt nin ou bin k'il ont sogne du prinde pôsicion.

Po çou k' èst dès crèyants, n'è djâzans nin, ca n'ont sûr nin tant sogne du l' mwèrt, foû plins d'èspwèr sont-i, après l' dièrin hikèt, du poleûr bagn o l' loumîre do Crèyateûr, avou s' fi, lès andjes èt tot l' houdin, su rafi-yant èco pus' du r'vèy tos lès cis k' sont djâ èvôye.

Lès deûzîmes, lès matérialisses, tant mî por zèls s'i tûzèt-st-insi : s'i-gn-a pus rin après, çu n'èst rin d' mori d'abôrd ku l' consyince ènnè va so l' còp !

Mès âs curieûs èt âs cis ki s' du-mandèt, moutwè à l'aprèpe du l' mwèrt ou bin pace k'il ont pièrdou one djin dièrin.n'mint, çou ki gn-a po-drî l' vèye, k'ont moutwè sogne du sofri ou ki sont-st-è doû, dju vòreu dire ku, s' il ont on pô d' timps d'avant zèls, il ègzistèye one bèle documintâcion so l' sudjèt : dès lîves à hopès, dès tèmonèdjes, dès-anrèjistrumints, dès vidèyos,... Èt po tot çoula, asteûre, lès ouhes sont-st-â lâdje avou... l'Intèrnèt ! À mons du n' mây creûre nouk èt d' doter todi d' tot, come si gn-aveût on grand complot ou k' lès

r'pòrtèdjes nu sont bon k' po say du nos djonde, c'èst fini d' dire k'on n' sèt rin â d'fêt du l' grande hope !

Èspéryinces du câzi-mwèrt

I fâreût k'minci par prinde on pô kékes rak'sègn'mint so çou k'on loume lès « Èspéryinces du câzi-mwèrt » (ECM). C'èst dès djins k'ont câzi morou, pace ku leû cèrvê ou leû còur s'a arèsté, mès k'ènn' ont moussi foû. I d'hèt çou k'ont vèyou tot passant « d' l'ôte costé ».

Çou k'i-gn-a d'èwèrant, c'èst k' i contèt câzi turtos l' minme afère ! Èt on n' djâze nin d'one pougnèye du droles d'apôtes. Nèni, c'èst dès mèyes du djins, bin come i fât, du tos lès payis, du totes lès cultûres, du totes lès rulidjons. Lès spécialisses savèt bin k'i 'nn' a minme avou à totes lès-èpokes ! Asteûre, i-gn-a one trûlé d' siyintifikes èt d' cwèrèûs ki studièt l' fénomène ca i-gn-a à pô près 60 millions d' parèy cas k'ont stou rascouy.

Chake èspéryince èst difèrinte mès ça rote tot l' minme câzi so l' minme muzike : c'è-st-après one maladèye ou on-aksidint, one èlektrocussion, on nè-yèdje... Lu còur lèt oûve du bate, lu cèrvê n'èst pus-ènèwé. Adon l'ome ou l' fème pièd' consyince. Anfin, nin tot-à-fêt pace k'à-n-on moumint d'né, i s' sint tot lèdjîr, il a bon, i n'a pus mâ nole pârt èt c'è-st-adon k'il atake à moussi foû du s' cwèr, pâhûl'mint, po l' tièsse. Tot plânant à on mète ou deûs, i s' rulouke tot s' duhant « Ku s' passe-t-i don ku dj' m'ènûlèye come çoulà ?... Èt kî èst-ce don, ç't-ome-là k'èst tot cwahi ? Nom di hu, mès c'èst mi, çoulà ! C'èst m' cwèr ! »

Mès rad'mint, i comprind k'il èst mwèrt èt i n' s'è fêt nin po l' bokèt d' tchâr ki d'mane à

l' tère. Adon, i veût l' nature âtou d' lu, tote bèle, avou dès clapantès coleûrs, come si tot èsteût pus vikant. S' ènn'a à ç' moumint là, i veût lès djins âtoûr ki s'arèdjèt totes, i sût l'ambulance so l' vòye, il ôt lès doctèûrs duner lès-ordes, i louke lès-infirmiers fé lès djèsses po l' fé ruv'ni à l' vèye, là k' normal'mint i n' sâreût pus vèy pusku s' cwèr èst couki avou lès-ûs sèrés... I va dusk'à sèzi leûs pinsés d'avant k'i n' djâzèhe ! Adon-pwis, tot passant oute dès mours èt d'vins lès fâs-plafonds, i s' por-mine duvins l'ospitâ, su fâfile d'one tchambe à l'ôte, veût dès-ôtes malâdes (du kî i djâz'rè one fî ruv'ni à lu, çou ki claw'rè l' bètch âs sèptikes).

Pus-èwèrant, i rèyalize k'i pout vèy du tos lès costés â minme moumint, à 360 dègrés, â triviès du l' matière, èt k'i n'a k' a tûzer à 'ne sacwè po s' rutrover so l' còp l' narène dussus, ku ç' seûye lu bètchète do bistouri do toubip ou bin on près-parint à deûs mèyes kilomètes !

Tot-à-on-còp, i s' sint come huflé vès l' cîr. L'ospitâ èt tot l' bazâr disparèt, èt l'ome - ou pus vite, çou ki d'mane du lu : su consyince, si-âme - su rutroûve duvins one « plèce » wice k'î fêt neûr supès, wice k'i n'a rin, nou brut... Sins rin dècider lu-minme, i s' sint voyèdji reû-à-bale, come s'il-èsteût d'vins on grand... truc, on tûbe - c'èst todi malâhi d' trouver lès mots, adon il loume çoula "on tunèl".

Â fî fond do tunèl, i aporçût one pitite loum'rote ki blaw'tèye por lu come po l' houki, pwis ki crèhe, ki crèhe, ki crèhe todi pus', ki s' sutâre tot-âtoû, ki l'èwalpe... Ça lût mèye còps pus' ku l' solo mès sins l'èsblawi - d'hèt-i turtos - adon-pwis, ku veût-i, ku veût-i là d'avant lu ?

shûte p. 22

Li Rantoele às Belès Letes

Limero 24 (rawete al Rantoele l°69 do prétiens 2014)

Les ouves di Belès Letes ki n' fwaiynut nén potchî les wårdiveus foû d' leus clicotes, c' est k' c' est del literateure k' il a ddja beacôp ploû dsu (Amin Zawi)

L' Oscar et l' Alfred e l' escole

Oscar, on fi d' « raboureu » (cinsî) ki cåze bråmint gâmes, et Alfred, on fi d' notåre, ki n' pete ki l' francès moussèt e l' prumire anêye dins l' minme sicole a Vierton, dilé l' mwaisse Doket. Djusse divant l' Tossint, gn a ene algaråde inte les deus roufions, et les deus peres monter so leus grands tchvås. Mins les mames, zeles, sont pus etindâves, et rarindjî les bidons, tantea ki les deus families divnèt foirt camaerâdes. Et les cis dâ notåre ritrover leus raecenes gâmesses (ki l' pa aveut muchî pa grandiveusté). Sint-Mâ (Sî-mâ), Harnoncoû, Somtone, Tchini : il î djâzèt tertos gâmes.

Ureuzmint pol roman, ca les cåzaedjes e francès des persounaedjes î dmornut dins ç' lingaedje la dins l' tecse. Et come l' ouve est beacôp rashîte so des diyalokes...

Al sôrteye di l'ivier, on-z aprind ki l' Fefene, li cinsresse, est laidmint malåde... Oscâr est co trop djonne po comprinde. Il est la ki lyi dmande des kesses et des messes sol fiesse di Pâke.

- Dijhoz, moman, kimint k' ça s' fwait ki Pâke arive todi l' dimegne avou s' londi ? Et k' ci n' est djamâye deus anêyes di shûte al minme date ? Pa des côps, ci n' est nén seulmint l' minme moes. Noyé, c'est todi l' vintcénk di decimbe. On n' riwaite nén si c' est on dimegne ou on mårdi.

- Ti n' èt va bén seur nén traecassî po èn afwaire inla !

- Taiss ki nonna ! Mins dji n' voe nén pocwè k' i gn a des fiesses k' on fwait todi al minme date, et des ôtes k' on inme mî fé el minme djoû del samwinne. Vos croeyoz ki l' pere mel sâreut dire, lu ?

- Nonna ! Nel va nén peler avou ça !

- Bén dj' aveu dmandé a Monsieur Gaudrot, mins dji n' a rén comprins. I m' a cåzé di cwarante djoûs divant, mins dji n' a nén ritnou divant cwè. Et dji n' sai nén pocwè ki l' djoû k' on-z è conte cwarante divant lu s' pormoenne dins l' calindrî.

- N' î sondje pus, m'-n efant. Ci n' est nén ça ki t' metrè l' biftek dins t'-n assîte.

- A bén ça ! A ! C' est co ene ratourneure,

bén seur.

(Lanawaire, l' Oscar aveut tuzé et racatuzé des samwinnes à long a ene ôte ratourneure k' il aveut oyou deus côps e-n erote « a foice di peter pus hôt ki s' cou, on s' fwait des trôs dins s' dos. » Il åreut bén vlou sepi comint les fé, ces trôs la, pask' i lyi shonnéve ki c' esteut pâr pus åjhey po « lâchî les gâz ».)

Li Fefene reye dins ouve, et evoyî s' gârçon coûtchî. Dimwin, il irè avou s' fré mon les Gaudrot.

- Fefene, dj' estans londi. Li docteur Macrafosse est rvinou. Il aveut prins l' samwinne divant les condjîs. On l' irè vir eshonne. Dispu k' el Bizon est evoye, i gn a pus k' lu. Mins i paret k' c' est on bon. I gn a nolu ki s' plind d' lu.

- Et si ç' sereut trop târd, Djôzef ?

- I n' fât nén cåzer inla, Fefene. Mins dijhoz m'. Kimint çki vs avoz seu k' c' esteut cisse maladeye la ?

- El djoû k' dj' a stou avou l' Adele a Brussele, ci n' esteut nén po m' pormoenner. Dji sinteu bén k' ça n' m' alève nén. Dj' ans stou mon on specialisse. C' est insi k' dj' a-st aprins ki c' esteut l' tcherbon, ene maladeye k' on ramasse dji n' sai comint, et ki s' pout ataker à pî, a l' estoumak, às tripes, et co a on tas d' ôtes organes.

- Et on pout sognî ça, tolminme.
- Oyi, mins les droukes k' i fât, c' est des antibiyotikes k' i djhèt. C' est tot novea, mins ci n' est nén po rén.
- On trovè d' cwè les payî, Fefene.
- On n' a nén mezâjhe d' aler mon l' Macrafasse. Dj' a deus ordonances dins m' saetch. L' Adele n' è sait rén, mins l' especialisse di Brussele m' els a fwait cwand dj' avans stou l' vir.
- On irè cweri les catchets dmwin.

(...)

C' est l' Djôzef k' a metou l' tâve et k' a fwait l' siervice. I dmande às efants d' fé leus fadêyes [tartines] zels-minmes. Li Fefene les aide on pô. Mins on voet bén k' elle a âk e trexhe [qu'elle est préoccupée].

I sont fén presses cwand l' Adele les vént cweri.

- Cwè çki vs alez fé, Djôzef ?

- On ratindrè l' après-nonne. Dj' ârè l' pîce po mete e trô, vos m' ploz bén croere. Li Fefene a ene ordonnance, et si vos vloz bén, on irè cweri les antibiyotikes.

- Dji vénrè a troes eures po vs moenner.

- Vos vs bayîz bén del poenne po nozôtes, Adele.

- Paski vos l' meritez bén, Djôzef. Et l' Fefene el prumire.

Les efants rabressèt les parints divant d' end aler. L' Oscar ni s' rind nén conte di çki s' passe. Mins l' Gabryiel, troes ans pus vî, a dit a s' mame di bén prinde sogne di leye, et di radmint si rfé paski les efants avént bén dandjî d' ene mere el mâjhon.

L' Adele arestêye l' oto a moens cénk. Cwand elle est dins l' coujhene et k' elle a salouvé les Glambire, ele va dins l' potche

et rexhe des biyets.

- Ça n' rote nén inla, savoz, Adele.

Li Fefene et l' Adele riwaitèt l' Djôzef e s' dimandant çk' i vleut dire. El Djôzef sôrtit ene pactêye di biyets do ridant padrî lu, loyeye avou ene elastike. I saetche l' elastike, et cmince a mete les biyets a môde di svinta [en éventail].

- Dj' avans çk' i fât, Adele. Nel prindoz nén mâ, mins gn a des afwaires k' on n' pout leyî payî, minme a ses meyeus soçons.

- Did dou çki ça vént, Djôzef ? Ké biestreye av co fwait ?

- Dji n' a pont fwait d' biestreye, Fefene. Vos savîz bén k' dj' avéns on tchamp k' on n' î fjheut djamây rén, sol voye di Harnon-coû. El Firmin l' aveut ddja vlou atchter deus côps paski les tchamps des deus costés sont da lu. Dji l' a stou vey â matén. Il a fwait vni s' notâre, ki c' est djustumint nosse Marcial. El Firmin âreut bén vlou payî e troes côps, mins cwand dji lyi a dit pocwè ki dj' vindeu, il a dmandé â Marcial s' i pleut avancî tos les sôs d' on côp.

- Mins i vs a dmandé on rabaxhmint d' pris, bén seur ?

- I n' a rén dmandé. Dj' a çki dj' avéns convnou li côp di dvant. El Firmin

n' est nén on profiteu. C' est èn ome come nozôtes, ki sait k' el veye n' est nén todi çou k' on vôreut k' ele soeye. Et l' Marcial a-st aprové, paski l' martchî esteut oniesse.

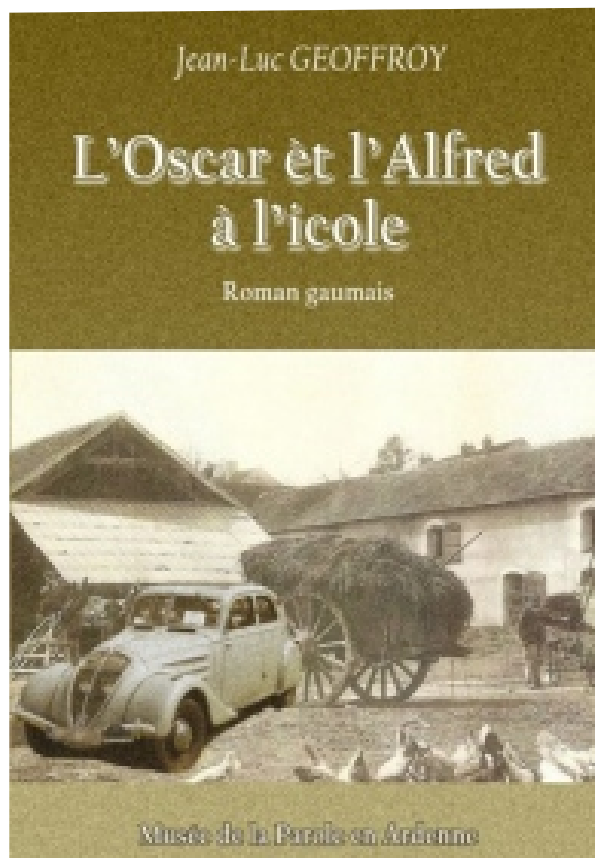
- Bén i n' m' a rén dit.

- C' est l' secret di s' mestî, ça, Adele. I saveut bén k' i n' aveut nén l' droet di vzel dire.

- I dveut bén sondjî ki vs mel dirîz, Djôzef !

- Mins ci n' est nén l' minme tchôze.

Ladsu, il ont bizé a Vierton po ndaler cweri les medicamints. Les Glambire s' avént metou leus deus padrî dins l' oto. I n' s' ont



Diveur fé avou çk' on a



Li dloujhance do vî tins



Wangni oudon-ben pide

Les idêyes di grandeur

Li vete vos va bèn



Boere ni fwait nén todi piede li tiesse



Les novèles po dimwin



El lard do berdealdje

Après tot, si vos rintrez droet.



D'après m' feme, ayir, dj' a boevou dpus k' i n' faleut. Cwand dj' a rintré al mājhone, dj' aveu ene tote grosse tchike

Citele-la, vos m' l' ârîz polou māj muchî.



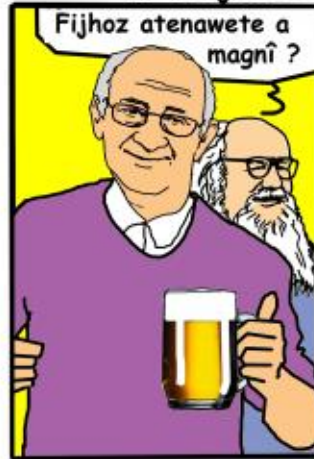
Djusse ! Adon, i m' fāt motoit escuzer po les biestreyes ki dj' a polou dire.



Ni vos è fjhoz nèn po çoula. Nos nos î avans acostoumé.

Dispu l' tins!

Li coujheñe af' bōune bire



Fijhoz atenawete a magnî ?



Oyi, cwand m' feme est nājheye, i m' arive cobén d' fé l' popote al bire.



Oyi, et voltî, co.



Minme ki, tevozè, dj' è stitche dins mes miscotreyes.



Come si l' deujhinme, co bèn vayante, leye, esteut pus djonne ! Ptète k' il vos cauzeut d' èl 3inne ?



Dj' l' a sti vey paski dj' a m'a m' droete il a dit ki l' cōte esteut mi dāje.



A-t ! vraiymint fwait les studes k' i faleut ?



Dj' m' dimande cwè po m' medcèn.



Bondjou, monsieu l' directeur. Lèye, do prunt cōp, a rioncèchu m' voleidr.



Et totshûte mi dire :



Elle a djusse tapè en ouy dissu les royas di m' mwîn...



Ayir, dj' a rescontè ene bōune tapouse di cwātes.

Vos end avoz toti onk po s' fote

Les novèles po dimwin

I gn a k' les vîs ramons po Bén Schover

Dimorer viye djonne feye
oudon-bén s' fé prinde e cep ?



Mi oto a stî robêye
et vite ritrovéye...



a poenne cint metes
erî di m' mâjhone.



Gn aveut on papî
d' aclapé so l' vierna :



Nos irans pus
rade
a pî !

16



Nos nos dmandans çk' i
fât fé po mete li mwîn
sol bon copleu. Nos
l' sârîz
dire ?



Way ! Sins m' vanter
dji so mâ metou
po vos responde.



I vos va faleur aler
a m' mâjhone dimander
a m' feme.



Après tot, c' est leye
k' a yeu l' tchance di
m' apicî.

109



des vis cayets. Nonna,
c' est djusse les nos
k' ont candjî: di Tapiski,
on-z a passé a Sarconi,
ouben a Berlusconi.



po vir si c' est ben l'
cene do djou, pask' i
m' shonne ki c' est des
vis dritkes...



! m' arrive toudi pus sovint
di verifî s' date...



Di ces tins ci
tape en ouy
dins l' gazete.

Si ç' n' est nèn onk, c' est l' ôte



... tot pinsant ki, si
c' esteut insi, end a k'
ont crexhou ben dpus
k' i n' divent.



« Vosse tiesse passe
houte di vos tchveas »
m' a-t' i dit ; et mi
peter
d' nire.



I m' aveut dmandé si
dji crexheu co toudi.



Ayir, dji n' a nèn stî
capåbe d' espiker a mi
pît-ti-pocwê s' kesse
mi fjhent
tant
ndjipper.

Pocwê fât ! des tchveas ?

nén lâitchî l' mwin tot l' tins do tradjet.

Cwand l' passe-rôze a fwait flori ses blankès clotchetes dins les bos, li Fefene aveut rprins des couleurs et des kilos. L' anêye s' anoncive boune, paski l' solo esteut lon d' esse tchén [avare], mins k' el plouve n' esteut nén tchitche nerén.

Et les nuteyes nén pus, po fé plaijhi a tertos.

Les gaméns passént do tins avou l' Marcial et l' Djôzef cwand i plént, po-z arindjî l' corti ou po handler [nettoyer] les biesses. Il avént bén rî cwand l' Alfred s' aveut fwait tot coschiter [souiller d'excréments] pa ene vatche dins les prumîs tins k' elle estént âzès tchamps. Li pôve pitit mvé aveut ramassé ttafwait, et il aveut yeu bén do mâ di s' ritni d' braire. Mins ene eure après, i riyeut avou les deus ôtes.

Jean-Luc Geoffroy, divins « L'Oscar èt l'Alfred a l'icole », pp. 133-141; Pus di racsegnes : Waibe do Muzêye do Pârlaedje e l' Ârdene, <http://www.museedelaparole.be/>

I s' adjit d' on roman e gâmès do Hôt d' Vierton (el Coulote, rowe Sint-Rok, Tchamberlinne, rowe d' Ôrviyé), come on l' diveut câzer dins les anêyes 1950-1960.

Ratournaedje e walon : Li Rantoele.

Ci translataedje ci employe les mots pareys ki les cis do gâmès, cwand il ont stî ritnous e rfondou walon. Sovint provnant do walon d' Nonne (handler, âk, dji = nos). Mins eto padecô do Coûtchant (divanceye voyale dins « èt » = « ti », « el », « escole »; bos, « vir » po « voir », « gârçon » po « gachon »).

Cwand li scrijheu a tchoezi on mot purmint gâmès, on cwirt li meyeu tradujhaedje e walon (« coschiter » po « déclitchi »).

C' est parey po les ratourneures. On les rprind cwand gn a des sfwaites e walon. On les rcandje cwand ele sont pus tipicmint gâmesses (« aveur âk e trexhe » po « avoir âque qui chamboule la ciboule »).

Co ôte tchoi : cwand l' walon n' a rén et ki l' gâmès a on bea mot k' on è pout âjheymint rcopyî l' tcherpinte, on l' riprind, a môde di noûmot. Insi li « atadaûle » di l' adroveu, Djôr Themelin va divni « etindâve » dins nosse prezintaedje, dins l' sinse di « ki s' etind voltî avou les ôtes ».

Plaecmint dins l' tins : Li live si passe al fén des anêyes 1930, djustice après li discoviete des antibiyotikes. Çouci esplike k' il estént foû d' pris, et k' i faleut vinde on tchamp po s' les payî. Mins al fén, les Glambire âront cwand minme ditrop d' cwârs, et s' vont i atchter ene oto avou l' restant.

Li coirbâ et l' lapén

On coirbâ, rilujhant fén crâs,
Si betch tot gletant d' bigaros,
Esteut a djok a n' nén hossî
Al miercopete d' on cerijhî.

On lapén, k' aveut veyou l' losse,
Tâdje. I l' arinne : « T' as on bea posse !
Mi eto, dji m' vôreu ashire
Et n' nén bouter, come les menirs. »

« Vî soçon às grandès orayes,
Stin t' bea mouzon às pîs d' ene hâye ! »
Li bole di pwels schoûte el luçon,
Et s' î edoime come on taesson.

On rnâd, vicant â rastrindou,
Avou si stoumak cotoirdou,
Tchait, tot saizi, padvant l' platnêye
Et, sins pâpyî, vos l' aspalêye.

Po fé l' long cou et n' nén bouter,
I vât mia esse hôt astampé !

Jacques Desmet, do moes d' djun 2013 (avou l' accint d' Mélin, rimetou cial e rfondou)

Rilevêyes :

èn nén hossî : èn nén voleur ovrier. A ene sakî d' pezant a l' ovraedje, on dit : « Ti n' hosses waire ; valet ! » = « Ti n' fwais rén ! »

i vos l' **aspalêye** : licince powetike po « i vos l' **aspale** » (codjowaedje simpe e rfondou).

Li scrijheu pierdou

(paskeye)

1.

Dj' aveu l' idêye do fé ene ¹ paskeye;
 Dji m' dijha, fjhans å pus abeye :
 Djule et Marcele seront contins
 I n' diront pus ki dj' so calin.
 Mins d' on côp, dj' touma sins idêye;
 Dji n' trova pus nole canayreye.
 Di m' tiesse, vla k' i n' sôrtixheut rén,
 On pô come Ane-Mareye Lizin.
 Dji m' a metou avå les voyes
 Come on tchén batou, ene cånoye.
 Dji n'saveu pus tot wice aler
 Pal Bovreye ou pal rowe Fivé.
 Et c' est insi ki dj' a divnou
 L' ci k' on lome li scrijheu pierdou
 Tot simplumint pask' e nosse veye
 Dj' aveu l' idêye do fé ene paskeye.

2.

Dj' aveu l' inveye do fé ene paskeye,
 Ene clapante, plinne di powezeye.
 Dj' a pierdou l' toû, dji n' m' î rtrove nén;
 N a minme des djoûs ki dj' djåze flamind.
 Dji n' doime pus, dj' a pierdou l' soumey;
 Dji n' ricnoxhe pus totes mes cpagneyes.
 Dji so pierdou, dji n' voe pus rén.
 Tén, ir al nute, dj' esteu-st a Glin.
 Dj' a pierdou m' novea poite-manoye
 Et dji n' sâreû dire e kéne voye.
 Al foice d' insi kirôbaler,
 Po fini, on m' va resserer.
 L' ci k' on lome li scrijheu pierdou,
 C' est mi, et dji dvén tot tchenou
 Tot simplumint, mins kéne idêye
 Paski dj' av hâsse do fé ene paskeye

¹. Pol pîtaedje « ene » si prononce « 'n' »

3.

Dj' aveu pâr hâsse do fé ene paskeye,
 Mins dj' a l' cervera rimpli d' ârzeye.
 Mon les copleus, dispoy do timp,
 On fwait ene coleke po mi etermint.
 N a des plankets, so m' maladeye,
 K' atakèt a scire des paskeyes.
 N a des cis ki contèt surmint
 Toutchî tos mes emolumints.
 Di vey tot ça, n a m' cour ki s' broye;
 Vo m' la divnou on rabate-djoye.
 K' on m' leye e pâye si dj' doe dhoter !
 Dji n' dimande k' on pô del pitié.
 C' est insi k' li scrijheu pierdou
 Si va rtrover bévite so s' cou
 Biesmint paski nosse Walonreye
 A dandjî k' on screye des paskeyes.

4.

Dj' aveu l' misse do fé ene bele paskeye,
 Mins m' veye a divnou ene comedeye.
 Po l' djoû d' oûy, dji m' dimande kimint
 Dj' m' î va rtrover et po cbén d' timp.
 Camaerâdes, n' avez vs nole idêye
 Po m' fé rtrover mes radotreyes ?
 El tuzez vs ou nel tuzez vs nén :
 Si dji dmandéve a Pâ Lefin ?
 Mins dj' el voe bén, vosse cour si broye;
 Vos m' vôrîz bén fé rtrover m' djoye.
 Popôl, por mi, n' sâreut rén fé;
 I n' sait rateler ses solés.
 Vo m' la livré come Marcatchou;
 Nos estans deus a-t esse pierdous
 Biesmint paski, po nosse swerêye,
 Dj' aveu l' idêye do fé ene paskeye

Richard Joelants

Li paskeye, come djinre di belès letes, c' est ene compôzucion arimêye, des côps préjhrece, mins pus sovint fotrece, k' on dit dvant les djins a ene fiesse. Mins purade el tchanter. Cisse-ciale si lait gruziner so l' air del tchanson francesse « En écoutant mon cœur chanter »

Les paskeyes sont dins les prumîs scrîts e walon, ki datnut d' eviè 1600.

Les paskeyes sicrîtes e 21inme sieke li sont puvite po des câbaret walons, inte di zels li « câbaret da Tchantchès » a Lidje.

Istwere / Instrumints d' muzike

Ene soce di côrs di tchesse à Bork

L' an 1927, e Bork (Sint-Houbert), des meyes et des meyes di djins ont prindou pârt azès fiesses ki s' ont passé cwénze djoûs à long po l' dozinme cintnaire del moirt di Houbert d' Akitinne - k' aléve divni sint Houbert.



Il a morou a Laken e 727 d' awè toumé al valêye di si tchvâ.

Ké disdut, ç' djoû la !

Dins tote li veve, i gn a yeu des rapoulaedjes di « Societés Sint-Houbert » et di nûtes [meute] di tchéns vinowes di tote li Beldjike et minme di l' etrindjir. Dji n' aveu adon ki shijh ans. Les nûtes, ç' a stî li prumire tchôze ki m' a gordé. On aveut dmandé a m' pere po cure des pwins d' swele et di speate k' on camion vneut cweri al boledjreye tos les djoûs po l' ravitaymint des tchéns. Li nûte da madame Solvay lodjive dins on cina remantchî padrî l' tcheri di mon Bolle al rowe Sint-Djîle.

So les pådjes ki dj' a scrît divant ç' boket ci, on pout lére li no di totes les årmonreyes ki l' veve a rçû et schouté ces djoûs la. Po brâmint des djins, ces concerts di côrs di tchesse la, âs cwate cwéns del veve, c' esteut âk k' i n' avént djamâyetindou et tot novea por zeles. Por mi ki, pol muzike, esteut co a « Malbrouk è va-st al guere », c' esteut sortot on brut a sketer mes orayes, djouwé pa des beas monsieurs tot rodjemoussîs avou des calotes du djokès.

Po l' djoû del grande manifestation k' on aléve fé al cole-djåle (k' a divnou bâzlike ci djoû la), mi sour et mes deus frés s' ont decidé a î emoenner leu ptit fré ; mins il ont stî djondous. E-z î alant, dji trovans ki les voyes ki montént e l' veve, d' abitude si pãjhires, estént ddja foirt ehalêyes. Dj' arivans sol grand-plaace divant l' grande

eglijhe : des meyes di djins î estént ddja, lontins dvant nos. Nos sayans d' avancî li pus près possible di l' eglijhe, mins nén moyén d' aler pus long ki l' fontinne. On vray copixhî ! Mi, dins ç' bazâr la, dji n' voe ki des djambes, des cints d' djambes. Po l' resse,



dju n' voe rén. Mi grand fré mi prind so ses spales et dji m' ritrove divant ene mer di tiesses, mi rapinsant (asteure) li sâme 27 : « Dji voeya ene flouxhe di djins, ki ramxhiént come des frumijhes, à pî do trône do Bon Diu. »

Li prumire oto discapotâve arive del rowe Sint-Djîle. Elle amoenne li ci ki les djins lomèt li rprezintant do Pâpe : li cardinâ Cinceron. Dins l' deujhinme si trove li prince Yopôl, futeur Yopôl III. Padrî ça, i gn a yeu des monsigneurs et des otorités civiles al schoupe. A tchaeke arivêye a l' eglijhe, c' esteut ene sounreye di côrs di tchesse. Li ceremoneye, ci djoû la, a duré foirt lontins.

Skepiaedje del soce

Nosse dweyén, k' a divnou ci djoû la monsieu l' tchenonne Schmelser, k' aveut bén adiercî s' côp avou tos des boute-po-rén, aveut cwand minme âk ki lyi dmoréve e triviè del goidje : li veve n' aveut pont d' souneus d' côr di tchesse.

Et pont d' souneus d' côr dins l' veve patronne des tchesseus, c' esteut vraymint on manke.

Item fourit i l' an 1930, al fiesse do cintinme aniviersaire del Beljike. On bea cor-tedje avou brâmint des tchesseus et brâmint des moennes, mins pont d' souneus. C' est après ces deus dates la ki nosse dweyén a stî trover les Frés marisses, et leu directeur Fré Epimake, po lyi dmander si l' Fré Adofe, k' esteut on fameus trompetisse, ni pôreut nén sayî di monter ene société di souneus d' côrs di tchesse.

E 1929 -1930, dj' esteu e l' troejhinme primaire dins l' classe do Fré Adofe. A cwatre eures, les efants cwitént li scole mins dj' esténs a ene dijhinne ki dmorént a l' estude disca shijh eures et dmey. Dji voeyéns li Fré apicî l' côr ki pindeut addé l' ouxh et s' aprinde a sonner et sonner a s' fé peter les mashales. Ça duréve ene grosse dimeye eure et ça resdondixheut dins tote li scole et co pus lon.

En trope di souneus, ça n' si fwait nén so cénk minutes : i fât trover des djonnès djins capâbes di shofler. Dins les djouweus d' l' årmonreye, li fré a trové sacwants volontaires po vni sayî. Onk par onk, li fré les a scolé, pu il ont djouwé eshonne al shijhe. Pitchote a midjote, il ont parvinou a djouwer todi mî.

Li Ralî Freyir aveut skepyî... et i vike co.

Mimile Petcher, li 5 di fevrî 2014.

Walon-câzance

Fâs scrijheus e walon ?

Come bråmint d' vozôtes el savnut bén, binamêyès lijheuses et binamés lijheus, dj' avans strimé nosse prumî roman la dedja deus ans did ci. Divant, dj' aveu priyî bråmint des djins å strimaedje : des soçons, mais eto, foiravant, des scrijheus e walon.



Etur zels, dj' avans priyî on vî scrijheu d' walon, k' est mimbe di rilomêyès soces. Nosse djin åreut scrît bråmint des lives di s' veye vicante : des memweres di guere, des powezeyes, des fâves et tchik et tchak.

Al moense, c' est çk' i m' shonnève, mi, todi. Si l' no d' ene sakî est so l' coviete d' on live, ons etind bén ki c' est cisse djin la k' a scrît l' live ki poite si no.

Dji croeyeu çoula disk' a tant k' dj' åye (et ki dj' oye) nosse djin å telefone. Ki n' a sepou dire ni ca ni ma e walon. Nén on seu, di mot e walon. Li seu lingaedje k' i m' a sepou câzer, c' esteut li francès.

Cwand dj' a oyou tot ç' ki s' passéve e l' Roumaneye, avou les politikîs k' ont des fâs diplomes, des fâs doctrats, des fâs papîs d' sincieus - tot payant des studians po scrire e leu plæce -, dji m' a dit ça n' åreu sepou avni ôte pârît k' e l' Roumaneye ou ezès ôtes payis del minme sôre.

Mins après k' dj' a yeu å telefone li scrijheu walon ki n' saveut câzer l' walon, et ki

ndè compurdeut kendal (adon k' dji m' a foirci d' djâzer avou si accint da lu), et fé les cwanses ki l' accint di m' viyaedje åreut stî les câzes, dji m' a rindou conte k' i gn a nén dandjî d' waitî viè l' ess po tchaire so des sfwaits.

On scrijheu ki n' est nén

leus ouys est l' minme djin ki l' cene k' a scrît l' papî.

Compôzucion d' intrêye ?

Aprume, dji vs va mete mi idêye so l' tâve. L' « academe » do walon freut mia d' aveuri ou d' dizaveuri les djins k' î volnut moussî. Ki tchaeke apurdisse-academyin pasreut on scrît egzamin d' walon (avou l' ortografeye ou l' sistinme nén-ortografike k' i vout). K' i gn åreut deus tecses a ratourner : onk, pus ptit, dispoy li walon viè l' francès; l' ôte, dispoy li francès viè l' walon : on long ârtike di gazete, å dvizer di totès sôres d' afwaires ki rotnut avâ les voyes do monde, et nén ra-poirt al yebe k' est vete et l' solea k' est blåw.

Tant ki des sfwaits egzamins n' sont nén apontyîs, ons a todi droet d' doter d' onk ou l' ôte des « academyins » do walon, ki c' est vormint lu ki scrît ses lives. Did ci a don, on s' pout todi dmander si ç' n' est nén ene sakî d' ôte k' els åreut scrît, po l' gloriole di s' mwaisse.

Djôr Sfasie, li 23 d' octôbe 2013.



Prezintaedje do roman « Gabriyel et Gabriyel » a Lidje (24 di mâss 2012) avou cwand minme on grand scrijheu « classike », Gui Fontinne. I n' fât nén touwer tot çk' est crås !

capåbe di djâzer e lingaedje di ses lives, c' est, sins pont d' dotance, on fâs scrijheu. C' est po ça ki, cwand k' ons a scrît on papî d' difên d' estudes, ou on memwere di licince (ou d' madjuster, asteure), ou ene teze di doctrat, i n' est nén assez ki d' el sicrire : i l' fât eto hâyner padvant ene comussion, ki voerè bén si l' djin k' est padvant

Ci n' est nén l' prumî cöp

Sol ressonda da Jean Guillaume fwait pa Pierot Dufaux po 900.000 Walons dins les anêyes 1990, li gaztî saye di fé responde li scrijheu dins s' lingaedje di scrijhaedje. Nén moyén. Por lu, li walon ni pout ki rprezinter des sinnes di si efance, dins l' monde des cinsîs di ç' tins la.

Avou ça ki c' est l' Djan Guillaume k' a scolé les djonnes powetes avanciveus di ces trevéns la :

Djôr Smal, Mile Djiyârd, Victor Georges. C' esteut lezî fé corwaitî leus compôzucions e walon (conferince da Gilliard å Coirneu d' Hu, 2002). I n' esteut nén d' kession do djâzer walon po çoula. Djâke Werner k' a fwait ene teze so les waloneus lomêye « *A l'écoute de 20 personnes actives dans le monde du wallon, fin 1996* » si sbare eto ki bråmint d' ces djins la ni câznuxhe nén walon inte di zels (cassete 24a des ressondas ramexhnés pa Lucyin Mahin, mâss 1998).

Sociolinguince

Ké walon po dmwin ?

Dji n' sés nin bin câzè walon. Dji n' èl sés scrire come i fâreut. Qwand dji l' ètinds, dji n' conprinds nin todi ci ki les djins dijèt. Dji trove ki c' èst fwart damadje.



Dispeûy ki dji sos gamin, dj' a todi volu sawè câzer è walon, dji n' sés nin trop pocwè. Mins lès djins ki l' câzèt co èt k' n' ont nin peû dèl fé, dj' ènn' a nin brâmint rêsontrè. One miète dins m' famille, mins vos savoz comint k' ça va : « d'avant d' fè l' mariole è walon, saye di pètè tafètmint l' francès ! »

Co bin ki dj' a lès orèyes bin lâdjes ! Di-vant di rintrè à l' unif di Lîdje, dj' aveus l' walon dins m' tièsse : c' èsteut li walon d' Cinè avou one miète di walon do Virwin (Mariembourg).

Come di djusse, dj' a pris tos lès cours sol walon k' èstin.n' possip' di prinde. C' èst insi ki dj' a pris a lire li walon di Lîdje èt ki dj' a pris sakants mots dins l' lingadje lîdjeûs. Âdjoûrdu, dji n' sés nin trop bin à cwè r'chone mi prôpe walon. One sôrte di « *koinè* », on lingadje *mixte*.

Li prumi côp ki dj' a tchèyu so li rfondu walon, dj' a stî tot sbaré, mi ki n' aveut djamés vèyu ki l' ortografe Feller. On m' dijeut ki c' èsteut one manîre po l' walon di r'viker, li k' èsteut en trin di moru. Ni one ni deûs, dji saveus bin di cwè m' mémwère aleut câzer : li walon di d'mwin !

Les atotes do walon por lu rviker

Li bon discrijhaedje do motlî (et del croejhete) do walon dispu l' 19e sieke, c' est – assuré – ladsu k' i s' fât rashire po tuzer a fé rviker l' walon. Mins, por mi come po toplin d' especialisses, po fé rviker l' walon, el fât « *standârdijhê* ». Mins fât co vey si l' kiminâlté des Walons vout on sifwait standârdijhaedje. Ci n' doet nèn esse ene pitite trope di vîs

Mi memwere

I s' lome : « *Wallon d'aujourd'hui et de demain : regards théoriques et critiques sur une langue « en danger »*. »



A Brussele avou Michel Francard et Nadine VWH. Dj' î a stî foirt Bén rçû. Nos avans stî a bon reyusses [agréablement surpris] des reyaccions des djins. Dji pinse ki ns alans viè des beas djoûs pol walon.

Preumîr'mint, dji m' a rindu conte ki lès p'tits lingadjes « *minoritaires* » èstin.n' brâmint studîs po l' moumint dèl sociolinguince [sociolinguistique]. Mins nin télmint è l' Walonrèye – sâf pa lès ovrades di Michel Francard.

Dins l' prumire pârtèye, dj' a sayi do comprinde a ké pont li walon èsteut malade. Et ossi comint èt pocwè ç' ki l' francès èsteut div'nu li lingadje ki tot l' monde câze asteûre.

Ci k' a sti l' prumi d' tot, mi chone-t-i, c' èst k' inte li francès

èt l' walon, il a ègzistè one difèrince d' epoke po li « *standardisation* ». Li lingadje francès a sti fwart rade ehâyi [normé], dèdja à 16e siéke.

Li walon, li, avou totes sès difèrinces, ci n' èst k' al fin do 20e siéke k' on a cominci a câzè dèl rifonde. Ça fèt ki, divant ça, i n' a kékefîye nin sti vèyu come on lingadje adapté au 20e siéke.

L' ôte grande difèrince, c' èst ki l' francès a todi sti vèyu come pus nôbe ki l' walon. Tot biès'mint pask' il èsteut câzé pa lès nôbes èt lès cis ki avin.n' di l' « *instruction* ». C' èst po çoula k' il èsteut disfindu di câzer walon à scole èt ki lès parents n' câzin.n' pus wère walon à leus-éfants. Ci n' èsteut nin

bin vèyu di câzer walon.

Èt li walon r'fondu ?

Dins l' deuzin.me partèye, dj' a volu one miète riwèti çou k' èsteut li walon rfondu èt pokwè ci novia scrit lingadje la aveut fèt bramint d' brût dispeûy ki l' a sti èmantchi.

Dji vos lès discovri mes r'kêradjes pa vos-min.mes. Po lès cis ki ça l'zî dit one sakwè, dj' èlzi evoyrè mi mémwère.

Romain Berger, li 15 di fevrî
2014

waloneus, ki n' volnut ki fé raviker **leu** passé. Ki do contrâve ! ci divreut esse ene foice po rashonner les Walons so on pordjet idintitaire Bén da zels. C' est l' seule manire di poleur adiercî s' côp. Adon-pwis, li walon, insi rfondou, divreut esse eployî pa ene contrumasse di djins. C' est po çoula k' i nos fât, à prume, espliket et « *vinde* » li pordjet. Gn a dandjî di tot on mârcutigne po çoula.

Romain Berger, e francès so « *Berdelaedje* »; *ra-tournaedje* : Li Rantoele.

Teyâte e walon

Les Vwès do walon à Teyâte di Lidje

Serè. On ptit valet est abandné sol boird d' ene voye. Ene neyeye est rapexheye foû d' Mouze. Ene comere cache a s' schaper avou on bea Itâlyin. À prumî côp d' ouy, rén ni shonne raloyî ces etrevéns la inte di zels.



Portant, l' inspecteur Lecler est dvant on vrai puzeul, k' i doet rifé po comprinde çou ki s' a passé di ç' nute la di l' esté 1961.

C' est insi k' est prezintêye li pîce di teyâte « Les vwès del nute » di Jean Rathmès à grand Teyâte di Lidje. C' est tot lijhant dans les grandès gazetes kel

Teyâte di Lidje aléve monter ene pîce e walon, inte Romeo et Djuliete et ene pîce di teyâte contimporin, ki dj' a yeu hâsse di vey çou k' ça denreut, ene pîce e walon, dins on « grand » teyâte.

Meş djins, dj' a stî sbaré del cwålitê et del modierneité di ç' pîce la. Elisabeth Ancion eyet s' copagneye ont metou e sinne ci tecse la - ki n' aveut djamwais stî djouwé k' al radio - come on fwait on fime. Bea decôr : ene dijhinne di sinnes si shuvnut âtoû d' on grand rectingue ki candje a tchaেকে côp di fonction. Li djeu d' l'oumires nos fwait rintrer dins ene ambiance di polâr eyet les acteurs nos moennnut e l' istwere. L' istwere est assaetchante, bele et plinne di misteres.

Âdzeu del sinne, des sortites e francès sont pordjêtes po les cis k' ont do mâ a

shure. Come li pîce aveut stî dite al radio, les acteurs ni bodjnut nén dtrop et il est possible po les rwaiteus di



lingaedje, comprinde li tecse et cwand minme profiter del pîce.

Câzans des djouweus. C' est sbarant di vey ki des djouweus d' mestî savnut co si bèn djâzer nosse walon. I fât dire ki ces djouweus lidjwès la ont l' accint k' i fât, minme cwand i djâznut l' francès, on côp l' pîce fineye.

Ene mincion speciåle a Philippe Grand'Henry, djouwant l' commissaire Lecler, ki djâze walon come i respire. C' est bea d' ôre ki, mâgré ki tos les pârlers sounnut lidjwès, tchaeconk a cwand minme si prôpe façon d' divizer, si accint da sinne, cwè.

Çoula fwait rshonner l' pîce al vraiye vicâreye. On sint ki ça

a stî travayî. Mareye So-dje Bele, Meliye, Rôza, René, Djulin, l' Ôvrî, li Feme do Schayteu, li Feme Bôdârt, Gaston, l' Adjint Bastin, li Feme Havasse, li Comissaire... Tot ça djouwé pa troes omes et deus comeres !

Po fini, li tecse di Jean Rathmès shonne foirt modiene. Il a stî scrît dins les anêyes swessante et câze d' on tins k' est houte mins ki rshonne télmint à ci d' âdjourdu. Minmès mizeres, minmes drames, minmès istweres d' amour, minmes sintimints inte les djins, inte les omes et les femes... C' est insi k' on-z est metou a l' adroet d' lumenme, a l' adroet di nosse

Jean Rathmès (1909-1986)

Jean Rathmès a todi viké inte les Bonceles et Serè. Il est aclevé pa s' pa, on houyeu. A seulmint 14 ans, il atake a bouter el fosse, lu eto. Adon-pwis, i s' saye come vindeu di materios di bastixhaedje, divant di divni adjint d' cwârtî al Troke, ofîcî d' police al veye di Serè et poy penleu onoraire âdlé do parket d' Lidje.

monde d' ouy, li walon nos siervant d' miroe.

Pol vrai, savoz, dji vs doe dire ki ces Vwès del nute la sont ene bele reyussite po mete li walon âdvant del sinne, come on lingaedje d' enute, bea et ritche. Grâce à Teyâte di Lidje d' awè oizou mete ene si-fwaite pîce a l' afitche. Ki ça dene des idêyes âs ôtes et vivâ âs Lidjwès po leu-z ârdeur !

Djan Cayron, li 27 di fevrî 2014.



Letes di lijheus & ciberrôbaleus

Jules Boulard a rtruvé ene viye ratourneure.

Est-ce que v' counichoiz: « fwére in nik de croupe al tère » ?

N'y a pont d' san.nance dins l' françwès

Quand on estot gamin èt qu'on courrot pa ttavô lès vôyes èt qu'on d'vot n'allér al keulotte, c'èst ç'qu'on djot:

"Ratindéz-m' pasque dj' dos n'alér fwére in nik de croupe àl tère".

Et on teumot la keulotte pou léchî drî la hâye eune bèle sentinelle (in vré stron).

Lès foyes deu ronce èstint bin douces d'in costé, mé èles gritchint fôrt de l'ôte !

Response:

foirt bon vî mot : *in nike dë croupe* = on ni d' croupe = li *nid* k' on fwait avou les oûs ki vnèt do cropion = li stron (sâf vosse respet) : kéne bele imådje !

C' est ces vîs mots la ki s' vont piede si on n' les mete nén so papî, paski les djins estént honteus d' les dire a leus efants.

Li sintimint idintitaire walon si rafoircixh

On ploncaedje fwait addé 1300 Walons mostere ki dipus des troes cwârts sont firs di esse Walons et pâr 29 âcint « foirt » firs.

Gn a 64 âcint ki djhèt si senti sovint ou toltins Walons. E 2007, ci chife la esteut dedja a 61 âcint.

Fir di cwè, djans ? Del beaté del nateure dins leu « ptite patreie ». Mins aprume firs des djins : binamés, lâdjes d' idêyes et come el dit si Bén nost ime nâcionâ, todi presse onk l' ôte a s' diner l' mwin .

Kibén gn a-t i d' abagants dins nosse payis ?

Onk dins l' ôte, i pinsnut k' i gn a 26 âcint d' abagants [*immigrés*] e l' Walonreye. Deus djins so cénk pinsèt minme ki c' est 43 âcint. Portant, li vraiye chife n' est ki 12 âcint.

Dandjreus k' les djins waitnut pus vite li tiesse des etrindjirs ki leu-z ake di skepiance. On Senegalès vinou à monde a Lodlinsât n' est nén èn abagant. Po les djins ki l' rescontrèt avâ les voyes, siya.

Racsegnes evoyeyes pa Djâke Werner li 12 di decimbe 2013.

Emile da **Francis Baudoux**

On mi scrît çouci e francès :

« Lucien Mahin préconise la création d'une koinê wallonne. Belle utopie, mais irréalisable chez nous. Inutile de le démontrer. » (Shûte cial tot conte)



Emile riçû da **Roland Georges**

« *Bondjoû Lucyin,*

Merci po lès renseign'mints des activités, mê dji n' su nin po l'unificâcion do walon. Dji prèfère wârdé chacun nos' pârlé, avou la saveûr di chake réjion ki fé one ritcheusse suplémentère po la Walonie.

C'èst mi avis, mê dji n'critike nin vos' idêye.

Amical'mint. Roland.

Response:

Vos av Bén fwait di dire voste idêye. Dj' el metrè dins l' Rantoele ki vént. Po k' li walon rvike, i fât fé avou tertos.

Notez ki, dins nosse pordjet, tchaeke walon-câzant natif continowe a djâzer avou si accint. Adon, les saveurs sont wârdêyes. Çou k' est unifiyî, c' est djusse l' ortografeye. Ça permète âs cis ki n' savèt nén l' walon d' aprinde avou l' minme tecse dizo les ouys. Loukîz p. 3 & 4 : vos vieroz ki cisse metode la k' a Bén reyussi amon les Burtons.

Emiles da **Djozé Schoovaerts** et **Didî Ocula**

On tecse dâ Djozé a rascodou on pris al bate di djhaedjes da Annie Rack a Mont !

C' est Didî Ocula k' el diveut dire, mins ses peumons l' ont espaitchî. Il a don stî doblé pa Macsense Robert, li fi da Michel Robert, li rlomé teyâtreu d' après Djerpene.

Ça a si Bén stî por zels k' i sont ki boutnut dissu ene plake walone di rap, avou ene binde ki s' lome « Les Vîs efants ».

Ça n' a nén tchamossî ! Gn a ddja ene dijhinne di tecses di scrîts et ene pougneye dedja eredjistrés.

S' i gn a des lijheus del Rantoele k' el volèt, on lzî evoyrè les deus tchansons ddja rmetowes e mp3.

Cwè respondoz a ça ?

Response da Lucyin Mahin:

L' ome est èn advineu, ca i sait dire l' avni, çou ki va esse possible et nén. Åreut i adviné, la kékes anêyes, li tcheyaedje do meur di Berlin, l' arivêye di l' infôrmatike, des telefones axhlâves, di l' Internete, des tâvletes, do prétins arabe, di Fessebok k' a dzôrné des miyârs di djins, di « What 's up » ki Zuckenberg a ratchté po 28 miyârs di dolârs ?

Li kesse n' est nén : « Est çki l' utopeye Mahin est ene vraiye utopeye ? » mins : « Vout on ene Walonreye avou ou sins l' walon ? » C' est did la k' on doet sayî d' ataker.

Les djins ki respondnut « sins » **shûte p. 22**



Lu mwèrt (sûte dol pådje 8)

À diåle lès-ôtes èsplikèdjès

Dju nu l' dîrè nin, vos n'av k'à aler râbier avâ lès soûrdants ku dj' dène on pô pus bas ! Du tote manîre, vos n' mu creûrîz nin, ou vos v' dîrîz : « Assé d' bièst'rèyes, i pièd' li cwate ci-là ! » Mins duhoz-v' bin, vos-ôtes ki s' creyèt moutwè pus malins, k'ont moutwè fêt dès belès grandès-études, ku ç' n'est nin dès boûdes ku dju v' conte là. I 'nn' a dès bin pus sûtis k' nos-ôtes ki vèyèt çoulà tos lès djoûrs, èt k' c'est leû mèsti d' hoûter cès djins-là ki n' wèzèt nin conter çou k'il ont vèyou èt ki volèt 'nnè raler tél'mint k' c'est bin pus plèhant là-d'zèur.

Pocwè 'nn'è djâze-t-on nin pus', adon? Pace ku c'è-st-incroyâbe, volà tot. Èt k'i-gn-a todi one suprâtchante majôrité d' djins ki hèrèt çoulà d' costé, tot s' duhant k' c'est dès crwè-yances, ku ç' n'est nin prové èt ku l' Siyince èsplik'rè bin totes cès fâves-là on djoûr ou l'ôte su ç' n'est djâ fêt.

Seûl'mint, asteûre, vèyoze-v', c'est fini d' dire ku c'è-st-à câse dès drougues k'on dène às cès k' sont-st-à l' mwèrt, so l' tâve d'opèracion, ou ku ç' sèrèût 'ne dièrin.ne hope do cèrvè ki, tapant one suprutche d'ormône du plèzîr po n' nin sofri, nos tchôk'reût totes sôres d'alucinâ-cions o l' tièsse. À diåle l'idé k'i-gn-a one pârtèye do cèrvè ki fêt k'on s' mèt'reût co pôr à poleûr adviner lès djèsses dès docteurs, lès-ustèyes k'il ont èployi, lès djâzèdjès dès djins

shûte del p. 21

ou avou 36.000 « patwès » k' i fâreut tertos ravicoter, leu vwès serè mo flâwe dins l' bate di dvizes ki s' aprestèye.

Response da Pablo Sarachaga:

(Fé ene coyiné), oyi, li sâme do rfondou, c' est çoula.

D' èn ôte costé, li mot « koïnè », c' est ene miete peteus tot l' minme.

Po çou k' est di esse possible ou nèn, li djin ki vos djâsez dit k' on n' sâreut mây, et k' c' est si tél'mint evidint k' i n' a nèn ddja mezâjhe d' endè dire di pus.

âtoûr et à invanter on voyèdje duvins lès plafonds d' l'ospitâ ! Nèni, asteûre, on a tos lès-aparèys po murzer l'ovrèdje do cèrvè èt s'è-st-on sûr k'à cès moumints-là, lu cèrvè nu pout vèy, ni ôre, ni tûzer, ni rut'ni d's-afères come lès djins contèt. Dès djins ki sont d'alieûr tot candjis, après çou k'il ont vèyou.



Duspôy k'i s'aveût noyi d'vins l' vèvi d' Cièru, mu grand-mononke èsteût todi avou s' Bibe. On l' bal'tève avou çoulà. « Dj'a vèyou l' loupîre », rèspondève-t-i. « Vos n' sav' nin, vos !... »

Sourdants

Adon, aloz vèy su dj' raconte dès bièst'rèyes ou bin nèni. Rak'sègnoz-v'on pô so lès ECM (EMI è francès, NDE èn-anglès). Gn-a dès hopès d' lîves so l' su-djèt èt l' pus k'nohou èst l' ci d'à Dr. Raymond Moodi « *La vie après la vie* ». Su v's-èstoz trop nâwe po lére, minme so Wikipedia, ou bin s' vos v' duhoz

k' « tot papî s' lêt scîre », èbin tapoz d'vins Youûtube « *Le grand retour* ». V's-aloz fé dès-ûs come dès sarlètes ! I 'nn' a d's-ôtes : tapoz « *Documentaire - Aux frontières de la mort* », « *Voyage dans l'au-delà* », « *La vie après la mort* », « *Faux départ* ». Pwis loukoz lès tèm-nèdjès tot tapant « Chantal Quocchia », « Nicole Dron », « EMI Fabienne » (one Bèlje), « Mickey Robinson » ou « Don Pimper » (dès-Amèrikins). I 'nn' a tot plin d'ôtes mès i sont pus sansasionalisses ou pus crustins. Lu tèm-nèdje lu pus complèt, c'est l' ci d'à Nicolas (sucrîre "*EMI témoignage de Nicolas*") d'vins Youûtube, 35 min). I fât vèy çoulà !

Èt po lès tièsse du bwès, k'i l'zî fât tofèr dès argumints siyintifikes, dju l'zî mèt'rè one rawète : aloz vèy çou k'ennè pinse l'anèstésisse Dr. J.J. Charbonnier tot tapant so Youûtube « *L'après-vie existe* », ou lès stûdes do cardiologue Pim van Lommel, ou atch'toz l' lîve d'à Dr. Eben Alexander « *Proûve do paradis* : lu voyèdje d'on neûro-chirurgin d'vins l' vèye après l' mwèrt ».

Dj'han-Flipe, Stâvleû, lu 7 du fêvrî 2014

Scrît è walon ârdènès, du pa lès-aksègnances du Louwis Remacle.

Su v's-av' à dire à d' fêt du cist ârtike, so l' foume ou so l' fond, ou su v' trovoz dès grozès fâtes, vos p'loz todi m'èvoy on mêl è walon à aster@dessindepresse.com ou m' houki, todi è walon s'i v' plêt, à 080/643208.

« *Eppur si muove* », come dijheut Galilêye, m'âgré k' li Tere **ni poleut** bodjî, sapinse a des djins come nosse djin. C' esteut tél'mint evidint k' i gn aveut nèn mezâjhe del mostrer (djusse a broûler 2-3 ertikes ki nel vôrènt nèn admète).

Eyet po bodjî, ça bodje; li rfondou est vormint èployi po totès sôres d' afwaires et pa totès sôres di djins.

Et po çou k' est des utopeyes, mi, djelzès voe voltî.

(so Berdelaedje)



L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tåves di rcâzaedje e walon tos les 3^{es} londis do moes.

Racsegnes : Claudine Voz
claudinevoz@hotmail.com

Les djåzeus d' Manhé

Sale comunåle, tos les 4inmes mierkidis do moes. Racsegnes : Jean et Anne-Marie Leclerc

Copene Oufa (Oufalijhe)

Tåves di rcâzaedje e walon a dates tchoezeyes tchaeke cõp ; Racsegnes : André Lamborelle (061 28 94 26), Marcel Leboutte (061 28 91 14).

Copinreye di Rindeu

Li prumî londi do moes a 20 eures. Racsegnes : Jean-Marie Hamoir 084 47 78 57. jmhamoir@skynet.be

Tåvlêye di walon di Rotchfoirt

"Accueil Famenne", les prumîs et troejhinme mierkidis do moes. Racsegnes : Désiré Malet
d.maletsonveau@skynet.be

Copinreye di Tchårnoe

(Tchaurne, Charneux-Harsin)

Såle do viyaedje, li 3inme mårdi do moes Racsegnes : Josée Buron :
joseeburon@hotmail.com

Li copinreye di Timister

Li prumî djudi do moes a 20e ; Racsegnes : Léon Bomboir (087 44 61 85).

Li copinreye des trõs d' soteas, Tchõfontinne

Racsegnes : Marcel Louis (04 351 72 71 / 0474 29 02 59).
causeriealusine@hotmail.be

Li copinreye di Ståvleu

si passe deus cõps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mierkidis, di 17 a 19 eures, å locå d' Electrabel. Racsegnes : 080 86 32 27.

Copinreyes do Roman Pays

Gré-Dwecea : a 2 e. di l' après-nonne, al såle di spõrts, li troejhinme londi do moes. Racsegnes : Guillaume Warnier.

Perwé : Racsegnes : Andrée Flesch 081 65 55 20;
petitelouyse@yahoo.fr

Oû-l'-Grand : Racsegnes: Joseph Decossaux 019 63 49 61.

Sicoles di walon

Les scrijheus walons do Lussimbork

Sicole comunåle d' Årveye (Arville), on semdi par moes, di 2 eures di l' après-nonne a 5 eures del ves-prêye.

Racsegnes : Willy Leroy, 061 61 16 25, willy.leroy@belgacom.net

Univiersité des 3 cõps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures: Racsegnes: Anne Delporte, Esplanade de la paix 8/176, 4040 Hesta; Denise Willem, Avenue du centre 116, 4821 Dizon-Andrîmont

Les scoles di Bive do prétins 2014

Mårdis 4, 11, 18, 25 di mæss et prumî d' avri 2014 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e. Racsegnes :
centre.culturel@bievre.be

Ofices rilidjeus

Tos les londis a 7 eures al nute, vepes e walon e l' tchapele vî-catolike di Sint-Serwais, 75, rowe De Hulster; Racsegnes :
georgestaelens@gmail.com

Stadje di scrijhaedje

Do 8 å 11 di djulete, stadje di scrijhaedje e walon avou Joëlle Spierkel eyet Pierre Lazard. Emilez a creeasbl@skynet.be ouden-bén joelle.spierkel@province.namur.be
telephone : 081/ 77 67 74

VoBuze (Youtube)

sol tévé walon-cåzante

<http://www.youtube.com/wlntv>

Respondas di temoens diyalectolodjikes (cåzeus nés-natifs) : vîs eredjistrumints sol l' pexhaedje å sâme et so les schaytons [*filet remontant et ouvriers des ardoisières*].

Do tchõd modou so les waibes e walon

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Novea : Pådje Hinri-Djôzef Raxhon.

Ralaedje-plin divins « Dizo ene belfleur », roman da Leyon Mahy

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st acsût les 13.200 årtikes (å 5 di mæss 2014).

<http://wa.wikipedia.org>

Li Wiccionaire

<http://wa.wiktionary.org>

Dispu sacwants tins, on pout eto mete des intrêyes e walon dins des scrijhas did divant Feller. Categoreye: Mots walons scrîts dins on vî sistinme.

Libes programes éndjolikes e walon

<http://walotux.walon.org>

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Sacwants noveas fyis d' berdelaedje et mwintès kesses so li rfondaedje.

<http://walon.cultureforum.net/>

On-z î rtrove, come li scrijheu les a scrît, des tecses eplaidîs voci e rfondou, et evoyîs pa les oteurs e

Feller. Ou minme dins les pus viyès ortografeyes (H.J. Raxhon).

Pådje do Fesse-bok « Pays condruze et walon »

Ça î djåspene todi fer, avou tos les djoûs des noveas (ou des vîs) tecses e walon, des fotos, des videyos, des bates di dvizes (e francès ey e walon).

MINS : c' est ene pådje privêye. Po-z î esse priyî, dimandez a Jean-Pierre Dumont, Richard Joelants ou Jacques Desmet.

Ôtès waibes

Waibe do muzêye do Pårlaedje e l' Årdene

<http://www.museedelaparole.be/>

avou tos les tecses eplaidîs dins « Singuliers », rindjîs pa no d' oteur.

Moti walon-francès-ingles

<http://langoland.free.fr>

RANTOELE N° 69

Burtaegne burton-câzante

(Jean Cayron) p. 3-4

Li royinne del nivaye

(Lucien Mahin) p. 4

Sôdâr â Djenî

(Jacques Dupuis) p. 5

Djeus d' ivier

(Jean Goffart) p. 6

Les rmouyes et l' ecolodje

(Willy Marchal) p. 7

Li veye après l' veye

(Jean-Philippe Legrand) p. 8 & 22

Belès Letes :

* L' Oscar et l' Alfred

(Jean-Luc Geoffroy) p. 9-10 & 15

* Li coirbâ et l' lapén

(Jacques Desmet) p. 15

* Li scrijheu pierdou

(Richard Joelants) p. 16

Binde d' imådjes : TOTLRAVI

(Djozewal) p. 11-14

Côr di tchesse

(Emile Pêcheur) p. 17

Scrijheu nén câzeu

(Georges Sfasie) p. 18

Mi memwere sol walon

(Romain Berger) p. 19

Les vwès del nute

(Jean Cayron) p. 20

Letes di ciberrôbaleus p. 21

